

ta 1989 v oddaji *The Late Show* na BBC 2. Je tudi dobitnik lanskoletne Britanske nagrade za televizijsko novinarstvo na področju umetnosti.). Nekateri bralci mu očitajo nestrokovnost (podatek je iz razprav na različnih BBS-ih in mrežah) in se ne strinjajo s kontekstualnostjo podatkov, a kot pravi avtor sam, je knjiga sestavljena iz delov raziskav in razprav mnogih vrhunskih znanstvenikov, pisateljev in tehnologov, kar govori v prid njeni strokovnosti. Ob tem je knjiga nabita z zanimivimi in uporabnimi podatki, ki so lahko dostopni (Avtor recenzije je brez težav na osnovi podatkov iz knjige sestavil članek o zgodovini Virtualne realnosti.).

Drugi avtorjev subjektivni poseg pa je rahlo ironičen odnos do medijev. Zgodovina abstraktnih svetov, ki je vodilna tema knjige, je prepletena z medijsko ustvarjeno realnostjo. Televizija po Woolleyju ni okno v svet, temveč periskop v režirano virtualnost. Na tej točki pa se avtor ujame v kontradikcijo, saj govori negativno o mediju, v katerem ustvarja tudi sam, pri čemer ne ponuja alternative. Ko govori o evforičnih virtualnosti, nakazuje njihovo nagnjenost k manipuliranju medijev. In če po definiciji ljudje, ki delajo z mediji, ustvarjajo manipulirano realnost, potem to počne tudi Woolley. Po tej logiki je razlika med početjem evforikov in avtorjevimi le ideološka. Temu problemu se avtor spretno izogne s skrivanjem za avtoriteto avtorjev, ki jih navaja.

Pomankljivost knjige je mogoče le v takšnih drobnih trenutkih, ko avtorja zanese iz glavne tematske usmeritve v drugo temo, ki bi bila lahko podlaga za drugo knjigo, kjer bi se lahko problemu posvetil podrobneje. Na manj kot tristotih straneh je nemogoče povedati vse o tako obsežni temi. Očitno je avtor, v duhu današnjega časa, skušal strniti največje možno število podatkov v najmanjšem prostoru. Papir, arhaični me-

dij, ne premore kompresije človeških idej, prelitih v stavke. Po drugi strani pa je v knjigi zanimiva ravno ta raznolikost delcev, združenih v celoto. V izvenčasovnem prostoru njegove knjige se srečajo Platon, Marks, Goedel, Charlie Chaplin, Timothy Leary, Umberto Eco in še mnogi drugi iz kolektiva nesmrtnih, ki ob kavici razpravljajo o realnosti in virtualnosti, ne verbalno, temveč skozi pretok idej, ki se nizajo. Ta raznolikost v bralcu ustvarja napetost, saj do konca knjige ne ve, kako se bo avtor odločil okarakterizirati virtualno realnost, ker so ideje zmešane v kotlu, polnem sataraša iz realnosti in virtualnosti.

Odgovor ponudi avtor v zdanjem poglavju, kjer rezimira vse ideje v fundamentalno relacijo realnost-virtualnost-artificialnost. Ne opredeli se za nobeno od strani, a kljub temu kaže rahlo nagnjenost h klasičnemu umetniškemu doemanju sveta. "Ali je naša stara dobra realnost zares mrtva?" se sprašuje avtor. "Je bodočnost v postmodernem avtizmu?" Woolley v svoji knjigi skuša dokazati, da je realnost še vedno med nami, čeprav mogoče v neki drugačni obliki. Zanj so ravno računalniki, ki simulirajo realnost, dokaz, da resnična realnost še vedno obstaja.

Knjiga Benjamina Woolleya je namenjena predvsem tistim, ki radi berejo poljudno znanstveno literaturo in jih zanima virtualna realnost ter njena zgodovina. Virtual worlds je lahko razumljivo čtivo, ki ne zahteva veliko predznanja, in je primerna tudi za začetnike. Kljub enostavnosti vsebuje ogromno uporabnih podatkov, ki so lahko dobra osnova za nadaljnje raziskovanje na tem področju, saj prihrani veliko truda pri iskanju tovrstne literature po različnih časopisih in knjigah s kakovostnimi povzetki člankov, razprav in idej.

Tistim, ki so jim bolj pri srcu špekulativne vizije te nove tehnologije, bo vseh knjiga *Virtual*

Reality avtorja Howarda Rheingolda in revija *MONDO 2000*. Za druge nevronavte pa je *Virtual Worlds* avtorja Benjamina Woolleya obvezna literatura.

Karlo Pirc

Renata Salecl

ZAKAJ UBOGAMO OBLAST? Nadzorovanje, ideologija in ideološke fantazme

Državna založba Slovenije,
Ljubljana 1993
cena 1.155,00 SIT

Glede na politično zavest na sončni strani Alp bi knjiga s takim naslovom vsekakor morala delovati provokativno. Tako bi se precejšnjemu delu našega političnega establišmenta verjetno zdelo nesmiselno že samo vprašanje, *zakaj ubogamo oblast: če nas je volila večina, potem je naša volja pač volja večine, ki autorizira naša dejanja in nam daje "suvereno" oblast*. Kako je takšno razumevanje demokratične oblasti drugačno od sodobnega koncepta liberalne demokracije in trojne delitve oblasti, je jasno; ne nazadnje pa lahko pomanjkanje teoretske izobrazbe o demokraciji pri naših oblastnikih opazujemo ob zadnjih sporih o pristojnostih med različnimi vejami slovenske oblasti. To knjigo o oblasti bi tako prav z veseljem priporočili tudi kakšnemu politiku, čeprav bi jih kar nekaj moralo začeti še pri Montesquieuju in de Tocquevillu.

Metoda, s katero se Saleclova loteva snovi, je pogled na družbo skozi pojme (Lacanove) psihoanalize. Družbeni subjekt je izvorno označen s travmatičnostjo Realnega, ki Željo vzpostavlja in hkrati onemogoča njeno izpolnitev. Prav tako je v družbi, saj je tudi ta zaznamovana z "*nekim temeljnim*

antagonizmom, ki ji onemogoča polno konstitucijo" (str. 9). Kot si subjekt okoli travmatične točke izoblikuje fantazmo, tako razcepe, ki so v samem temelju družbe, le-ta poskuša simbolizirati z *ideologijo*.

Poglavja *Oblast med nasiljem in fantazmo, Človekove pravice in njihova meja, Zločin kot problem nadzorovanja in Zagate "postsocializma"* morda lahko beremo kot obravnavo štirih travmatičnih točk družbe: nasilja oblasti, realnih razlik med ljudmi, subjekta, ki se ne obnaša družbeno, in končno razpada družbe. Na to se navezuje analiza mehanizmov, ki skušajo te razcepe zaceliti; torej *prava*, ki legitimira nasilje oblasti, *človekovih pravic*, ki se zdijo negacija razlik med ljudmi, ter označbe *norosti*, s katero skuša družba ekscesnega posameznika "simbolizirati".

V problemu legitimacije nasilja, v načinu, kako oblast upraviči uporabo nasilja za izvajanje oblasti, lahko prepoznamo ločnico med totalitarno in demokratično družbo. Če je za prvo značilno, da nasilja kot takega sploh ne prizna (ko na primer nasilje ob vzpostavitvi režima utemeljuje kot "zgodovinsko nujnost" ali ko kakor bivša JLA oboroženi poseg razume kot "nujno žrtev" za ohranitev bratstva in enotnosti), pa druga svoje lastno nasilje prepozna in ga omeji. Totalitarna oblast lahko vselej iz same sebe legitimira vsakršno nasilje, saj sebe razume kot reprezentanta nekega Absoluta, ljudstva, naroda ali prihodnosti. Demokracija pa prepreči ta "*prostiti tek*" legitimacije nasilja s samoomejitvijo, ki je prav v tem, da se noben element družbe ne more za stalno identificirati in povsem zasesti mesta oblasti. Tudi v demokraciji se oblast sklicuje na ljudstvo, vendar tu ljudstvo ni Eno organske celote, temveč ostaja oblast vedno neka (sicer konstitutivna) *zunanost*.

Kot ugovor razumevanju, ki odnos med oblastjo in subjektom razume kot zunanji odnos, Sale-

clova postavi Foucaultov koncept oblasti. Foucault razume oblast kot strukturo, ki zajame celotno družbo, kot tisto, kar šele proizvede subjekt, ki je tako hkrati učinek oblasti in sredstvo njenega izvajanja. V tako pojmovani družbi poslušnosti oblasti seveda ne zagotavlja toliko represivni aparat, temveč predvsem mikrofizični mehanizmi *discipliniranja* in dresure.

Vendar ta teorija vsebuje neko protislovje: če je vsak upor že vselej vpet v mehanizme oblasti, je nerazumljivo, da Foucaultov diskurz kljub temu deluje kot poziv posamezniku, naj najde nove oblike upora proti strategijam oblasti. Foucaultova točka svobode - samokonstituiran subjekt, ki mu je življenje stvar stila, ki ruši kode seksualnega obnašanja - ni nič drugega kot subjekt poznega, potrošniškega kapitalizma, družbe *nadzorovanja*, yuppie, ob navezavi na Deleuza, ugotavlja avtorica.

Skozi razumevanje (ali nerazumevanje) povezave med fantazmo, ideologijo in organizacijo družbe nato avtorica opazuje sodobne, predvsem liberalne teorije družbenega. Tisto, zaradi česar lahko liberalizem (Saleclove podrobneje obravnava Rawlsa) podvržemo kritiki, je izključitev fantazme. Pravično v liberalizmu sicer res ni podrejeno skupnemu Dobremu, kot v utilitarističnih in komunitarnih teorijah, vseeno pa predpostavlja racionalne subjekte, ki delujejo sebi v prid. Tako na primer Rawls misli, da bo v pravično urejeni družbi zavist izginila, saj subjektu škodi. Ne vidi pa, da je zavist dejavna pri vsakem odnosu subjekt-objekt: subjekt namreč želi neki objekt prav zato, ker je le-ta predmet želje Drugega. Izključitev zavisti pomeni hkrati tudi izključitev fantazme rasizma, ki na zavisti temelji. Problem je torej v tem, da se liberalna teorija obnaša, kot da fantazme ni, s tem pa jo celo bolj spodbuja kot omejuje njene učinke.

Na težave s človekovimi pravicami nas opozori del feministične

teorije, ki koncept univerzalnih pravic kritizira. Težava je na prvi pogled v tem, da konkretni subjekt univerzalnih človekovih pravic ne obstaja; zdi se, da so človekove pravice abstraktna tvorba, ki zakriva dejanske razlike v družbi, na primer podrejenost žensk. Saleclove meni, da ta kritika zgreši: z drugega vidika se namreč ta abstraktnost pokaže kot prednost. Ravno to, da pravice eksistirajo kot neko realno mesto, ki pa ga v realnosti ne moremo pokazati (čemu ustreza Lacanov pojem *matema*), omogoča, da iz pravic ni nihče izvzet. Saj je tudi izvorno subjekt človekovih pravic prazen kartezijanski subjekt; kadar je kakšna konkretna socialna skupina menila, da univerzalno poseduje človekove pravice, pa se je hkrati vedno vzpostavilo tudi mesto drugega, tistega, ki pravic nima - žensk, otrok, norcev...

Zadnji in najboljšežnji razdelek knjige obsega avtoričino analizo dogodkov ob razpadu Jugoslavije, družbe, ki po propadu svoje različice socialistične ideologije razcepov v svojem temelju ni več obvladovala.

Če sklenem, prispevek, ki ga lahko da psihoanaliza k teoriji liberalne demokracije, je morda predvsem v tem, da zaostri liberalno tezo o izbiri lastnega dobrega v načelo "*vsakomur svojo fantazmo*" (str. 169). Prav upoštevanje fantazme kot načina, kako si subjekt organizira svoj *užitek* (ki je seveda onstran ugodja in "dobrega", torej načel, na katera tako ali drugače stavijo skoraj vse teorije družbenega!), omogoči določitev demokratične družbe oziroma njene bistvene naloge. Ne "*ene fantazme zamenjati z drugimi (bolj demokratičnimi)*" (str. 196), temveč vzpostaviti takšen politični prostor, kjer artikulacija fantazem (rasističnih, nacionalističnih,...) demokratične družbene zgradbe ne bo mogla zrušiti.

Namesto razpravljanja, ali je knjigo vredno prebrati, itd.: v času

pisanja te recenzije je bilo v treh ljubljanskih knjižnicah izposojenih vseh osem izvodov dela *Zakaj ubogamo oblast?*

Luka Omladič

Abram de Swaan

THE MANAGEMENT OF NORMALITY (Critical Essays in Health and Welfare)

Routledge
London in New York 1990.

Ohranjanje normalnosti je težavno: vsak dan se moramo spočiti, umiti, negovati in obleči; moramo se primerno in ob pravem času nahraniti, slediti moramo običajnim postopkom in govoriti moramo doseganje takšne normalnosti olajšajo drugi ljudje, ki sledijo podobnim družbenim pričakovanjem in celotna družba, ki zagotavlja potrebne temeljne pogoje. Ko postanejo možnosti za doseganje normalnosti dostopni vsakomur, postanejo njeni kanoni široko sprejeti, odkloni od normalnosti pa so pripisani osebnim neuspehom. Tu nastopi potreba po korekciji deviance, "normalizaciji", torej nalogi, ki jo v modernih družbah izvajajo različni "normalizatorji": policaji, učitelji, zdravniki, psihoterapevti.

Ohranjanje in urejanje takšne normalnosti kot naloge različnih služb za "pomoč" ljudem s težavami in v težavah predstavlja v knjigi *The Management of Normality* širšo problematiko. Nizozemski avtor Abram de Swaan to problematiko v knjigi vselej povezuje s čustvenostjo oziroma sentimentom ter duševnimi stanji oziroma psihičnimi problemi. To navezo pa konkretizira in povezuje z ožjimi temami; knjiga je tako razdeljena na tri tematske sklope.

V prvem delu (*The Medical Regime*) obravnava proces "medikalizacije", ki zajema sodobne družbe kot aspekt širšega procesa kolektivizacije, v okviru katerega postajajo izobraževanje, skrb za zdravje in blaginjo področje velikih birokratskih institucij, povezanih z državo. Medikalizacija pomeni, da pridobiva vse več vsakdanjih aktivnosti in dogodkov zdravstveni pomen in da jih upravljajo oziroma rešujejo s pomočjo napotkov in navodil zdravnikov. Pomeni tudi, da je vsakdo, ki ni bolnik, štet za še-ne bolnika. Zdravniški režim deluje tako, da neprestano preži in opozarja na zgodnje svarilne znake bolezni in da celotne kategorije zdravih oseb razglaša za a priori zdravstvene subjekte (npr. noseče ženske, starejši državljani ipd.). Poglavitno, čeprav latentno funkcijo te medikalizacije vidi avtor v reševanju družbenega konflikta med skupnostjo (širšo, ožjo) in individualnim bolnikom, pri čemer nastopa zdravnik kot arbiter, ki družbeno sporna vprašanja in situacije definira za medicinsko-tehnične probleme.

Zdravniški imperializem je sestavina vsakdanjega življenja, vendar avtorja zanima predvsem vzpostavljane zdravstvene avtoritete oz. režima v razmerju do institucionaliziranih bolnikov. Bolezen namreč pomeni, poleg progresivnega izgubljanja mnogih socialnih in fizičnih funkcij, naraščajočo odvisnost bolnika, ki se (s)krči predvsem na "medicinsko zvezo" z zdravnikom. V svoji totalni obliki, ki nadzoruje vse aspekte življenja institucionaliziranih bolnikov, deluje zdravstveni režim na oddelku za rakaste bolnike. Osrednji proces, ki se tu odvija, je upravljanje strahu (management of anxiety), pa tudi jeze in ljubosumnosti. Potrebno je ohranjati samokontrolo, ta naj bi po psevdomedicinskih predstavah pomagala pri samem procesu zdravljenja, dejansko pa to "delo s čustvi" (omejevanje oziroma preprečevanje emocionalnega izražanja) ra-

bi za ohranjanje discipline, spodobnosti in videza normalnosti.

V drugem delu (*The psychotherapy trade*) je v ospredju obravnave pojem "protoprofesionalizacija". Pojem zajema adopcijo osnovnih konceptov stroke (t.j. psihoterapevtskih kategorij), s pomočjo katerih laiki usmerjajo svoja vsakdanja življenja in (si) razlagajo svoje težave in trpljenja. V tem procesu nekatere dogodke prepoznajo za "primerne za odvetnika", druge zopet za "ustrezne primere za zdravljenje" in tako dalje. Protiprofesionalizirana laična oseba - "strokovnjak" v redefiniranju vsakdanjih problemov za primerne za zdravljenje s pomočjo te ali one stroke - "si organizira vsakdanji svet glede na obstoječo delitev dela med strokami" (str. 14). Pokazalo se je tudi, da so v začetnem intervjuju (s katerim selekcionirajo kliente za eno ali drugo obliko psihoterapevtskega zdravljenja in v katerem je predvideno sodelovanje klientov pri definiciji njihovega problema in konstrukciji avtobiografije) učinkovitejše tiste osebe, ki so protiprofesionalizirane.

V tretjem delu (*Emotions in their Social Matrix*) avtor poskuša ugotoviti, ali so spremembe v izražanju čustev, samem doživljanju čustev ter urejanju čustev in odnosov povezane s širšimi societalnimi transformacijami. Povezavo proučuje na primeru treh vrst čustev: posebni vrsti strahu, intimnih čustvih in ljubosumnosti.

Širjenje intenzivnega, a nerazložljivega strahu pred pojavljanjem na javnih mestih, t.i. agorafobija (agora - trg, zbor v stari Grčiji; glavni trg v starogrških mestih), o kateri so psihiatrične publikacije pričele poročati v zadnjem četrtletju 19. stoletja, je povezano z izginjanjem družbenih omejitev, ki so zlasti buržoaznim ženskam v 19. stoletju prepovedovale ali vsaj odločno odsvetovale gibanje in sploh pojavljanje na javnih mestih in prostorih. Z rahljanjem in postopnim izginjanjem ekonomske